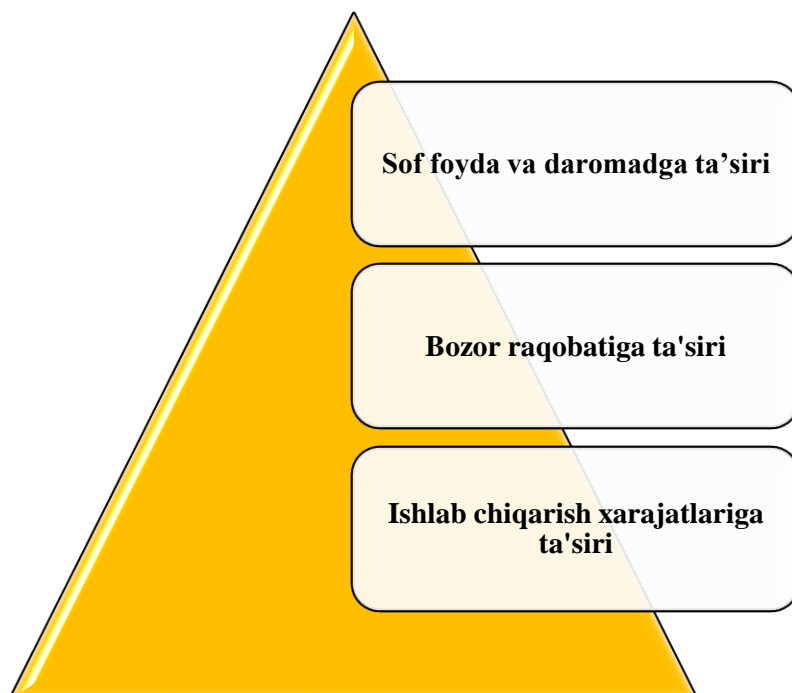

AKSIZOSTI TOVARLAR NARXLARINING KORXONA QIYMATIGA TA'SIRI*Yusufov Husan Shokir o'g'li**Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti magistranti*

Mamlakatimizda aksiz solig'i davlat daromadlarini shakllantirishda va ayrim tarmoqlarni tartibga solishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Biroq, aksiz solig'i bo'yicha samarali ma'muriyatchilikni ta'minlash turli qiyinchiliklar va samarasizlik tufayli murakkab vazifa hisoblanadi. Aksiz solig'i ma'muriyati tartibga solinadigan tarmoqlarga ta'sirini hisobga olgan holda rioya etilishini nazorat qilish, adolatli yig'ishni ta'minlash va daromadlarni optimallashtirishni o'z ichiga oladi. Aksiz solig'i ma'muriyatchiligida duch keladigan muammolarni o'rganish va takomillashtirish strategiyalarini taklif qilishga qaratilgan. Ushbu muammolarni hal qilish orqali hukumatlar soliq yig'ish mexanizmlarini yaxshilashlari va maqsadli tarmoqlar uchun yaxshi tartibga solish va natijalariga erishishdan iborat.

Asosan aksiz solig'i davlat tomonidan maxsus tovarlarga qo'yiladigan bilvosita soliqlar bo'lib, odatda, ularning narxlariga qo'shiladi. Aksizlar iste'mol bozorida talabni boshqarish, ijtimoiy masalalarni hal qilish va davlat byudjetiga daromad olish maqsadida joriy etiladi. Aksizosti tovarlar, odatda, alkogol mahsulotlari, tamaki, yoqilg'i va hashamat buyumlaridan iborat bo'lib, ularning narxлари iqtisodiyotning turli segmentlariga, xususan, korxonalar qiymatiga bevosita yoki bilvosita ta'sir ko'rsatadi.

Korxonalar qiymati esa kompaniyaning umumiy moliyaviy salohiyati va bozor qiymatini belgilovchi ko'rsatkichdir. U nafaqat korxonaning sof foydasi va aktivlari qiymatiga, balki tashqi omillarga, jumladan, soliq yuklamasiga ham bog'liqdir. Aksizosti tovarlar narxlarining oshishi yoki pasayishi korxonalar uchun quyidagi yo'nalishlarda ta'sir ko'rsatishi mumkin:

1-rasm. Aksizosti tovarlar narxlarining korxonalar qiymatiga ta'sir yo'nalishlari

Mamlakatimizda aksiz solig'i mamlakatkatning maxsus tovarlar va xizmatlarga nisbatan undiriladigan bilvosita soliq turidir. Ushbu soliq, odatda, sog'liq va xavfsizlikka ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan, yoki maqsadli ravishda ma'lum tovarlar va mahsulotlarni iste'mol qilishni cheklash yoki tartibga solish uchun joriy etiladi. Aksiz solig'i asosan ma'lum tovarlar, masalan, spirtli ichimliklar, tamaki mahsulotlari, pivo, yoqilg'i, ba'zi turdagi kosmetika, ba'zi dori vositalari kabi mahsulotlarga qo'llaniladi.

Aksiz solig'i to'lanadigan mahsulotlar ishlab chiqaruvchi yoki import qiluvchi yuridik va jismoniy shaxslar tomonidan to'lanadi. Ushbu soliq, ko'pincha mahsulotning narxiga qo'shiladi va iste'molchilar tomonidan sotib olishda to'lanadi, ya'ni soliqni oxirgi iste'molchi to'laydi. Aksiz solig'i davlat byudjetini to'ldirishda muhim manba bo'lib, ayni paytda muayyan tovarlarning iste'molini cheklash yoki rag'batlantirish maqsadida qo'llaniladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 25.10.2021 yildagi "Aholi va iqtisodiyot tarmoqlarini tabiiy va suyultirilgan gaz bilan barqaror ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-5267-sonli qaroriga asosan 2022-yil 1-yanvardan boshlab ishlab chiqaruvchi korxonalar tomonidan sotiladigan suyultirilgan gazga aksiz solig'i solinmasligi belgilab qo'yildi.

Tushumlar	2020-yil mlrd.so'm	2021-yil mlrd.so'm	2022-yil mlrd.so'm	2023-yil mlrd.so'm
Budjet daromadlari	98 186,1	120 231,7	162 587	183 442,8
Shundan askiz solig'i	6 461,2	9 439,3	11 687,8	13 988,1
Aksiz solig'ini budjet daromadlaridagi ulushi foizda	6,5	7,8	7,2	7,6

2-rasm. Aksiz solig'ining budjet daromadlaridagi ulushi

Aksiz solig'ining asosiy vazifasi mablag' yig'ishdan iborat, ya'ni u fiskal funksiyani to'liq bajaradi. Bozor iqtisodiyoti jarayonlari rivojlanib borgan sari aksiz solig'i fiskal funktsiya bilan bir qatorda boshqa vazifalarni ham bajaradi. Davlat iqtisodiyotni tartibga solish va ichki milliy bozorni rivojlantirishda hamda himoyalashda asosan aksiz solig'iga tayanadi. Davlat aksiz solig'i orqali mamlakat hududiga ayrim tovarlarni ko'proq olib kirish yoki olib chiqish va buning aksini ifodalovchi vazifalarni bajarishi mumkin.

Shu bilan birga ushbu ta'sirlarni quyidagicha ifodalashimiz mumkin:

- Aksiz solig'ining oshishi tovarlarning yakuniy narxiga qo'shiladi, bu esa sotuv hajmining kamayishiga olib kelishi mumkin. Natijada korxonaning daromadlari pasayadi va qiymati kamayadi.
- Aksiz solig'i yuqori bo'lgan tovarlar uchun xomashyo yoki yarim tayyor mahsulotlarning xarid qiymati oshishi mumkin. Bu ishlab chiqarish jarayonida umumiy xarajatlarning ortishiga sabab bo'ladi.
- Aksiz narxlar xalqaro miqyosda yuqori bo'lsa, mahalliy korxonalar xorijiy raqobatchilarga nisbatan raqobatbardoshlikni yo'qotishi mumkin. Bu, o'z navbatida, eksport salohiyatiga va bozor ulushiga ta'sir qiladi.

Aksizlarning oshirilishi ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan bir qator ijobiy va salbiy ta'sirlarga ega bo'lishi mumkin:

Aksizosti tovarlar narxlari va korxonalar qiymati o'rtasidagi bog'liqlik murakkab iqtisodiy masala bo'lib, davlat siyosati va korxonalar boshqaruvi strategiyasini belgilashda muhim ahamiyatga ega. Aksizlarning oqilona va maqsadli boshqarilishi iqtisodiy barqarorlikni ta'minlab, davlat byudjeti va biznes subyektlari o'rtasidagi muvozanatni saqlashga yordam beradi. Shu bilan birga, aksizlarning ijtimoiy va iqtisodiy ta'sirini chuqur tahlil qilib, tegishli choralarini ko'rish zarur.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak aksiz solig'i davlat daromadlarini shakllantirishda va ayrim tarmoqlarni tartibga solishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Biroq, aksiz solig'i bo'yicha samarali ma'muriyatchilikni ta'minlash turli qiyinchiliklar va samarasizlik tufayli murakkab vazifa hisoblanadi. Aksiz solig'i ma'muriyati tartibga solinadigan tarmoqlarga ta'sirini hisobga olgan holda rioya etilishini nazorat qilish, adolatli yig'ishni ta'minlash va daromadlarni optimallashtirishni o'z ichiga oladi. Aksiz solig'i ma'muriyatchiligida duch keladigan muammolarni o'rganish va takomillashtirish strategiyalarini taklif qilishga qaratilgan. Ushbu muammolarni hal qilish orqali hukumatlar soliq yig'ish mexanizmlarini yaxshilashlari va maqsadli tarmoqlar uchun yaxshi tartibga solish natijalariga erishishdan iborat. Aksiz solig'i ma'muriyatchiligini takomillashtirish bilan bog'liq masalalarni tahlil qilish asosida bir nechta xulosalar chiqarish mumkin:

Aksiz solig'ini ma'muriyatchiligidagi asosiy muammolardan biri ham soliq to'lovchilar, ham soliq organlari uchun tartiblarning murakkabligi hisoblanadi. Jarayonlar va talablarni soddalashtirish muvofiqlikni oshirishga va ma'muriy yukni kamaytirishga olib keladi.

Monitoring va ijro mexanizmlarini kuchaytirish soliq to'lashdan bo'yin tovlash va aksiz to'lanadigan tovarlarning noqonuniy savdosini cheklashga yordam beradi.

Ilg'or texnologiyalar va ma'lumotlar tahlilidan foydalanish soliq ma'muriyatchiligini yaxshilash va daromadlarni yig'ishni oshirish imkonini beradi. Soliq qonunlari va qoidalaridagi noaniqliklar soliq to'lovchilar uchun chalkashliklarni keltirib chiqarishi va nizolarga olib keladi.